

La Gioconda de pedra

Després de quasi mig segle al Museu del Louvre de París i gairebé set dècades a Madrid, la Dama d'Elx es prepara per a una visita de sis mesos al País Valencià. El proper 18 de maig s'inaugurarà el Museu Arqueològic i d'Història d'Elx, que serà presidit per aquesta joia de l'art ibèric. Des que es trobà l'any 1897, la Dama tan sols ha estat en Elx una vegada, l'any 1965.

*Mires, la veus. T'atreu, sempre, l'enigma,
Allò que mai no podràs aclarir.
Sempre somriu, distanciada, càlida.*

Fins i tot el poeta Vicent Andrés Estellés li escrigué versos i l'anomenà "Gioconda de pedra". Des que el 1897 es trobà al jaciment arqueològic de l'Alcúdia, uns 2 quilòmetres al sud d'Elx (Baix Vinalopó), la Dama d'Elx ha donat molt per parlar. Tanmateix, són encara molts els misteris i mites que resten per desennuviar. Deessa o sacerdotessa? Falsa o autèntica? L'experta en arqueologia Carmen Aranegui, de la Universitat de València, n'aclareix alguns dels dubtes.

—Per què es considera tan important la Dama d'Elx?

—Va ser la primera figura gran que aparegué en un jaciment arqueològic conegut, el de l'Alcúdia, on se sabia que havia estat l'antiga ciutat ibera d'Ilici. Això li donà més importància, perquè la dotà d'un context històric, ubicat cap al segle IV. aC. També és fonamental el fet que el Museu del Louvre s'interessara per ella de seguida, quan ni el Museu Arqueològic Nacional de Madrid ni l'Acadèmia de la Història li prestaren atenció. La reputació del museu augmentà la rellevància de la peça i la promocionà. Encara que al principi s'exposà en la sala d'antiguitats orientals, aquell va ser l'inici del reconeixement de la cultura ibèrica. El museu tenia altres peces ibèriques, però la més important que mai va tenir va ser la Dama.

—Durant el franquisme, la Dama va ser traslladada a Madrid. Quina trajectòria va seguir?

—L'any 1941 la Dama es traslladà al Museo del Prado, on romangué fins que passà a formar part, el 1972, de la col·lecció del Museu Arqueològic Nacional de Madrid. L'any 1965, el museu la prestà a Elx, però a partir de llavors es va obrir una època en què no acceptà cap préstec adduint raons de conservació.

—Pensa que la Dama d'Elx hauria de ser exposada a Elx?

—Cal partir de la base que la idea que cada peça ha d'estar allà on es trobà o allà on nasqué el seu autor no s'adiu gens bé amb els criteris de les col·leccions museístiques. Hi ha peces que transcendeixen el lloc on es crearen, que són referents culturals que sobrepassen l'àmbit local. Si les troballes es dispersen, és difícil obtenir un enteniment global d'una cultura.

—Però també és comprensible que els il·licitans reivindiquen el seu dret a veure la Dama allà, no?

—És clar. En aquest cas, el préstec, de sis mesos, és ampli i generós. A més, com que els l'han negat tantes vegades en els últims quaranta anys, fins i tot el 1997, l'any del centenari de la troballa, s'ha generat una sensació de ser poc considerats. Aquesta és una

FRAA GIL

ocasió per celebrar la identitat local, de la qual en les últimes dècades la Dama ha esdevingut un símbol.

—Què sabem de la Dama?

—Es tracta d'un bust que representa una dona de l'aristocràcia ibèrica, amb una abundant joieria i una vestimenta molt rica. Té un context funerari, puix que darrere té un buit que, després del descobriment de la Dama de Baza en una tomba amb les restes de les cendres d'una dona jove a dintre, es va saber que es tracta d'una urna cinerària.

—I quina era la seua aparença original?

—És una escultura feta amb pedra calcària extreta d'una pedrera local, pròxima a l'Alcúdia d'Elx, de la qual s'ha sabut més tard que sorgiren altres

“La idea que cada peça ha d'estar allà on es trobà o allà on nasqué el seu autor no s'adiu gens bé amb els criteris de les col·leccions museístiques”

peces. Es tracta d'una material que es treballa amb instruments i conceptes molt senzills. A més, era policromada i encara podem distingir restes de color roig al mant, de blau a la túnica i de rosa als llavis.

—S'ha parlat molt de la seua aparença andrògina. Pot afirmar-se amb certesa que es tracta d'una dona?

—En un primer moment, Pedro Ibarra, membre de la família propietària de

la finca on aparegué l'estàtua, proposà que podia ser Apol·lo representat en el carro del Sol, perquè mai no s'havien vist aquestes “rodells” que li cobreixen les orelles. Però a mesura que han aparegut altres dames de l'art ibèric, ha quedat clar que es tracta d'una dona.

—Ha dit que representa una aristòcrata ibera, però hi ha teories que diuen que és una deessa...

—En la base d'aquesta afirmació hi ha una interpretació sexista. Hi ha molta tendència a pensar a priori que les representacions femenines són representacions de divinitats, com si una dona humana no poguera ser objecte de representació tal com ho són el guerrer o el genet. S'ha repetit fins a la sacietat que es tracta d'una deessa, però no hi ha indicis clars.

—Com s'explica, doncs, el seu context funerari?

—En la cultura ibera la dona compleix un paper protector i mediador entre la vida i la mort, entre els humans i els déus. Igual que la força de l'heroi, que també és un mediador, es representa amb cavalls i armes, la de la dona s'endevina per la riquesa de la vestimenta, per les joies sobredimensionades. Però tot això no és suficient per assegurar que es tracta d'una deessa.

—S'ha arribat a parlar d'una possible falsificació. Són fiables aquestes teories?

—Aquesta teoria d'una falsificació erudita la ideà el professor de la universitat de Nou Mèxic J. H. Moffit, des del meu punt de vista, com una operació sensacionalista. Es basava en el fet que la Dama contenia trets de l'art del segle XIX, un fet que han desmentit els experts, i també deia que amb la falsificació l'estat espanyol pretenia refer el seu prestigi després de la pèrdua de les colònies, un argument que cau pel propi pes, perquè l'arqueologia no gaudia de cap prestigi.

—I aquest aire de misteri que n'emanava... a què és degut?

—Un dels trets de la Dama és el seu rostre estàtic. És com una màscara. El distanciament sols es trenca amb els efectismes concentrats en la mirada i la boca. Els ulls perforats i previsiblement farcits d'una pasta fosca i els llavis lleugerament entreoberts la doten d'aquesta expressió d'irrealitat. Simplement és una conseqüència de l'etapa artística dels ibers, que encara no havia assolit els nivells de l'antiga Grècia.

Tanmateix, no podem oblidar que l'escultura dels ibers és la primera en la Península a crear estàtues de gran format, i això justifica la importància de la Dama d'Elx.

Violeta Camarasa